

УДК 336

Н.Г. Виговська,
 д.е.н., проф., завідувач кафедри фінансів та цифрової економіки
 Державний університет «Житомирська політехніка»

О.Г. Попов, аспірант
 Державний університет «Житомирська політехніка»

ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ БЕЗГОТІВКОВИХ РОЗРАХУНКІВ В УКРАЇНІ

Зміни в законодавчому забезпеченні розрахунково-платіжних операцій, що відбулись останнім часом, ілюструють осучаснення та розвиток платіжних інструментів, що дозволяє виділити такі передумови їх впровадження:

- 1) необхідність адаптації ринку банківських послуг до європейського законодавства (наприклад, адаптації до Другої платіжної директиви (PSD2) та Директиви з електронних грошей (EMD);
- 2) подальша орієнтація при наданні банком платіжних послуг на клієнтів;
- 3) розвиток фінтеху та інновацій у фінансовому секторі;
- 4) необхідність у забезпеченні належного рівня фінансової безпеки як клієнта, так і банку, особливо в умовах воєнного часу;
- 5) потреба у реалізації концепції відкритого банкінгу та потреба у формуванні єдиної платіжної екосистеми (що представляє собою об'єднання надавачів платіжних послуг і створення єдиної технологічної платформи).

В контексті забезпечення банківської безпеки є важливим захист всіх учасників платіжних операцій від зовнішніх та внутрішніх загроз, забезпечення прозорості та відповідальності.

Основні трансформаційні процеси у законодавчому полі з розрахункових операцій є такими:

- 1) розширення суб'єктів надання платіжних послуг (надавачів) до дев'яти, до переліку яких додатково включено установи електронних грошей, філії іноземних платіжних установ, надавачі послуги з надання відомостей з рахунків, платіжні установи (небанківські фінансові установи);
- 2) розширення безпосередньо платіжних послуг, включаючи 7 – фінансового характеру та 2 – нефінансового. При цьому можливий вибір однієї послуги та розвиток сервісів, придатних для неї;
- 3) формування передумов для запровадження відкритого банкінгу. Це передбачає можливість підключення існуючих надавачів платіжних послуг до інтерфейсів банківських сервісів, що сприятиме обміну даними між учасниками ринку, що функціонують з дозволу регулятора;
- 4) можливість випуску електронних грошей й платіжних карт, відкриття платіжних рахунків небанківськими надавачами платіжних послуг
- 5) посилений контроль захисту від кіберзлочинності суб'єктів отримання платіжних послуг на законодавчому рівні (посилення відповідальності за вчинені правопорушення з використанням платіжних інструментів; підвищення прозорості умов надання послуг, пов'язаних з платіжними інструментами; посилення вимог до безпеки банківських операцій, включаючи аутентифікацію клієнтів тощо).

Визначення безготівкових розрахунків було в Інструкції з безготівкових розрахунків, яка втратила чинність 01.08.2022 р. [1]: безготівкові розрахунки - перерахування певної суми коштів з рахунків платників на рахунки отримувачів коштів, а також перерахування банками за дорученням підприємств і фізичних осіб коштів, унесених ними готівкою в касу банку, на рахунки отримувачів коштів. Ці розрахунки проводяться банком на підставі розрахункових документів на паперових носіях чи в електронному вигляді. Нова Інструкція про безготівкові розрахунки №163 [2] надає таке трактування цього поняття: «Безготівкові розрахунки - перерахування коштів із рахунків платників на рахунки отримувачів, а також перерахування надавачами платіжних послуг коштів, унесених платниками готівкою, на рахунки отримувачів».

Оцінка визначення безготівкових розрахунків, наведена в старій та чинній Інструкціях й в ЗУ «Про банки та банківську діяльність», надає підстави зробити висновок про їх подібність за економічним змістом, оскільки і в першому, і в другому трактуванні йдеться про рух грошових коштів, який здійснюється за розпорядженням клієнтів (або правомочних на це осіб). В чинній Інструкції було розширено коло суб'єктів надання платіжних послуг, що надає можливість стверджувати не лише про банківські платіжні послуги.

Ми погоджуємось з І. Ситник, яка стверджує, що оскільки сучасні паперові гроші не можуть задовольнити всіх запитів суб'єктів економіки, які виникають під час їх взаємодії, нагальними стають альтернативні засоби платежів, тобто йдеться про застосування електронних грошей [3]. Визначення електронних грошей міститься у п. 14 ч. 1 ст. 1 Закону про платіжні послуги: як одиниці вартості, що зберігаються в електронному вигляді, випущені емітентом електронних грошей для виконання платіжних операцій (у тому числі з використанням наперед оплачених платіжних карток багатопільового

Секція 4. Розвиток корпоративних фінансів в сучасних умовах господарювання

використання), які приймаються як засіб платежу іншими особами, ніж їх емітент, та є грошовим зобов'язанням такого емітента електронних грошей [4]. Виходячи з цього, ознаками електронних грошей є такі: 1) вираження грошового зобов'язання у віртуальній формі, оскільки їх призначення – лише розрахунки в інтернеті; 2) значна кількість емітентів електронних грошей, на відміну від паперових, які може емітувати виключно НБУ; 3) використання електронних грошей здійснюється поза банківської системою.

З 2016 року відбувається процес трансформації платіжної інфраструктури та переведення її на міжнародні стандарти, зокрема ISO 20022, який є способом взаємодії різних автоматизованих систем суб'єктів фінансових ринків на глобальному рівні. Міжнародний стандарт ISO 20022 виступає основою для роботи платіжних систем Європи та уособлює перехід системи електронних платежів на нову основу (у цілодобовому режимі (24/7)).

Відповідно до чинного законодавства безготівкові розрахунки можуть також здійснюватись за допомогою використання платіжних інструментів, що ідентифікують як персоналізований засіб, пристрій та/або набір процедур, що відповідають вимогам законодавства та погоджені користувачем і надавачем платіжних послуг для надання платіжної інструкції [4]. До емісійних платіжних інструментів належать: а) електронні платіжні засоби; б) платіжні картки; 3) передплачені платіжні інструменти.

Документарні операції виступають важливим сегментом комерційного банкінгу. Їх виокремлення обумовлено наявністю класифікації розрахункових відносин за формами розрахунків, що надало можливість визначити документарні і не документарні форми. До таких видів операцій можна віднести операції з акредитивами, інкасо. Від документарних форм розрахунків вони відрізняються тим, що безпосередньо платежі відбуваються після надання до банківської установи документів на переказ і в різному ступені гарантію виконання зобов'язань контрагентів у платіжних операціях.

Пріоритетність використання безготівкової форми платіжних послуг над готівковою обумовлена низкою переваг безготівкових операцій, зокрема:

- 1) посилення прозорості фінансово-господарської діяльності підприємства та легкість державного фінансового контролю;
- 2) економія на емісії готівки, що зменшує витрати на обслуговування грошового обігу;
- 3) безпека бізнесу та захист від підробки грошових знаків;
- 4) висока оперативність проведення платіжних операцій;
- 5) можливість збільшення доходів банківської установи за рахунок комісійних;
- 6) незалежність здійснення безготівкових операцій від країни;
- 7) скорочення тіньових операцій, що в цілому позитивно впливатиме на доходи державного бюджету.

Незважаючи на наявність переваг безготівкових розрахунків, можна виділити і низку недоліків, зокрема:

- 1) незначний рівень платоспроможності населення країни, що не надає можливості такого зростання обсягу безготівкових операцій, як в більшості зарубіжних країн;
- 2) при шахрайських діях з боку банківської установи – недовіра до використання цієї форми розрахунків;
- 3) для суб'єкта господарювання є можливим використання конфіденційної інформації (витік інформації), як і для фізичної особи – незаконне використання персональних даних.

Таким чином, більшість недоліків використання безготівкових розрахунків пов'язана з недотриманням банківською установою принципів забезпечення банківської безпеки. Це обумовлює необхідність додаткового вивчення питань ідентифікації місця безготівкових операцій в системі банківської безпеки на макро- (банківська безпека банківської системи) та макrorівнях (банківська безпека банку як окремої установи). Перспективи подальших розвідок у даному напрямі слід пов'язати з формуванням системи банківської безпеки розрахункових операцій та дослідженням взаємозв'язків її елементів.

Література:

1. Про затвердження Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті: Постанова НБУ 21.01.2004 № 22 (втрата чинності на підставі Постанови Національного банку № 106 від 27.05.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/>
2. Інструкція про безготівкові розрахунки в національній валюті користувачів платіжних послуг: Постанова Правління НБУ від 29.07.2022. №163. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0163500-22#Text>
3. Ситник І.П. Платіжна система України: теорія, методологія, практика: автореф. дис. ... д-ра екон. наук, спец. 08.00.08. Нац. акад. аграр. наук України, ННЦ Ін-т аграр. економіки. Київ: [б. в.], 2020. 45 с.
4. Про платіжні послуги: Закон України від 01.04.2023 р. №1591-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20#Text>